

TEHETSÉGGONDOZÁS

SZÁZDI ANTAL

KIEMELKEDNI A KÖZÖSSÉGBŐL A FEJLŐDÉS MOZGATÓI: A TEHETSÉGEK

„A tehetség érzelmi gazdagság nélkül nem teljes.”
(Sólyom László volt köztársasági elnök)

Ha a tehetséggondozás széles társadalmi és szűkebb kisközösségi jellemzőit kívánjuk jellemezni, érdemes rövid visszatekintést tennünk a régmúlt pedagógiai gyakorlatra.

A tehetségek szervezett fejlesztése nem új keletű gyakorlat. Egy közösség, a társadalom sikere nagyban azon múlik, mennyi alkotásra termett polgára van. A tehetséggondozás történelmen átívelő gyakorlatának ismerete mindig adhat új szempontokat a későbbi korok szakembereinek.

Már két és fél ezer évre visszanyúlóan találkozhatunk a tehetséges ifjak félig-meddig szervezett felkutatásával és fejlesztésével, de legalábbis azzal a szándékkal, hogy megakadályozzák elkallódásukat. Konfuciusz (Kr.e. 551-479), Platon (Kr.e. 427-347), Arisztotelész (Kr.e. 384-322), a reneszánsz kor uralkodói, filozófusai, vagy az egyházak egymástól eltérő gyakorlattal és ideológiai háttérrel, aktívan vettek részt ebben a társadalom összetartozását is erősítő tevékenységben. Konfuciusz alapvető fontosságúnak tartotta a világ megismerését, tisztelte az ember tudás utáni vágyát. „Nem baj, ha minket nem ismer a világ, az a baj, ha mi nem ismerjük a világot.” – hirdette, s ebben az intelemben kifejeződik mindaz, ami a keleti ember bölcsességének alapja, vagyis az a világszemlélet, hogy mindegyik előtt önmagunkkal, testi, lelki és intellektuális teljesítőképességünkkel, avagy tehetségünkkel legyünk tisztában és éljünk békében, s akkor reálisan láthatjuk a bennünket körülvevő világot és élhetünk benne békességben, alkotó ember módjára, elsajátítva mindazt a tudást, amit a kor kínál és azt a közösség hasznára kamatoztathatjuk.

Platón idealizált állama képzettségük, lényegében tehetségük szerint különíti el az embereket és ad számukra társadalmi feladatokat. Az állam vezetését a legképzettebb személyekre, a filozófusokra bízta. (Rendszerében nem fordulhatna elő, hogy egy kisebb közösség első embere, a polgárok helyi vezetője – vagyis a polgármester – képzetlen legyen, mint az lehet napjainkban, amikor ez a poszt nincs semmiféle képzettségi szinthez, iskolai végzettséghez kötve.) A katonák a védelmet nyújtják a társadalomnak, az általa dolgozóknak nevezett földművelők, kézművesek pedig a gazdasági alapot teremtik meg a társadalom optimális funkcionálásához.

A Platon-tanítvány, Arisztotelész szerint a legfölkéletesebb államformában a politeában – tehát nem a demokráciában, ahol szerinte a demagógok is hatalomra juthatnak – az erényben és jellemben kifogástalan középosztálybeli emberek irányítják a társadalmat. Amikor a kereszténység államvallássá vált (Nagy Konstantin idején 323-ban) folyamatosan szükség lett jó képességű emberekre, akik szervezik, irányítják a hitéletet (és persze képességeik folytán érvényesíthetik az egyház befolyását az egyre differenciáltabbá váló állam irányításában is). Így aztán egyre több szegény sorsú, de tehetséges gyermek vált írástudóvá, pappá, s látott el érdemi munkát az egyházban, s idővel válhatott vezetővé. (A sűrűn hadakozó reneszánsz pápa, II. Gyula például hagyományként kezdte pályafutását.)

A társadalom és a kis közösségek fennmaradása és fejlődése tehát elsősorban azoknak köszönhető, akik tudásukkal, tehetségükkel előbbre vitték, és viszik azt. Példájuk mutatja, hogy a társadalomnak, a közösségeknek nem csak elfogadniuk kell a fejlődést szolgáló képességet, hanem korán fel is kell ismerni és támogatni kibontakozásukat.

A néhány éve Magyarországon is előadást tartó amerikai Renzulli professzor nemzetközileg elfogadott, 1977-es publikálása óta sokat idézett három gyűrűs tehetség-modellje szerint a tehetség fogalmába beletartozik a nem feltétlenül extrém magas, de átlag feletti intellektus (vagyis a kognitív képesség); a feladat iránti elkötelezettség (ami alatt az érdeklődést kiváltó és fenntartó folyamatos motivációt értjük); és a társadalmilag hasznos teljesítmény létrehozásához szükséges alkotóerő. Ez utóbbi alatt a fluenciában (könnyedség), a flexibilitásban (rugalmasság), az originalitásban (eredetiség) megnyilvánuló kreativitás értendő, amelyben mindezek mellett még fellelhető az elaboráció (kidolgozás), a szenzitivitás (érzékenység) és a meglévő ismeretanyag, emocionális tapasztalat átfogalmazásának képessége, a redefiníció is. Talán még idesorolhatnánk a képzeletet is, amely rokon a kreativitással, annyiban különbözve attól, hogy megelőzi a kivitelezésben: amit elképzelünk, azt valósítjuk meg. Jól kell tehát működnie ennek a jelenségnek, hogy valóban mértékadó és hasznosítható produktuma legyen a kreativitásnak. A képzelet fontosabb, mint az ismeret – mondotta A. Einstein, aki felismerte a képzelet alkotásban betöltött meghatározó szerepét.

Tehát ha a Renzulli-féle, tehetséget meghatározó személyiségjellemzők alkotások létrehozására alkalmas szinten vannak meg az egyénben, és ezek kiemelkedő minőségű tevékenységekre ösztönzik, akkor az illetőt tehetségesnek nevezhetjük. A tehetséget úgy is értelmezhetjük, hogy az lényegében az egyén lehetősége a magas szintű, társadalmilag értékes, és eredeti alkotások létrehozására. Ebben az értelemben tehát a tehetség egyfajta személyes lehetőség az alkotásra. A kibontakozott tehetség, a kiemelkedő szinten alkotó, netán korszakos művet létrehozó személyre illik a géniusz kifejezés (Szókratész szerint a nagy alkotót a genius – vagy a démon – szállja meg műve létrehozásakor); illetve a lángész, vagy zseni elnevezések. Ők a legkiválóbbak, a hozzájuk képest kevésbé kimagasló művet létrehozókat tehetségként nevezhetjük meg. A tehetséget tehát értelmezhetjük egyfajta ígéretnek is. Renzulli szerint is a tehetséges gyermekek a

három gyűrűs modell alapján képessé válhatnak arra, hogy valamilyen társadalmilag támogatott, elfogadott területen továbbfejlődjenek, vagyis magasabb intellektuális és alkotói szintet érjenek el (1). Fontos eleme a tehetségnek, hogy az egyén adottsága társadalmilag elismert területen hasznosuljon, hiszen valamiféle zabhegyezésben kiemelkedő képességet mutató alkotásra nincs szüksége a közösségnek. A tehetség ígéret voltára és az ígéretet már beváltó alkotó különbözőségére világított rá Czeizel Endre genetikaprofesszor egyik figyelemre méltó előadásában, amikor példaként említette: az ifjú Bartókot joggal tarthatták kortársai tehetségesnek, de az érett korú alkotó már zseni volt.

Az optimális hatás érdekében a belső képességbeli jellemzőkhöz természetesen külső támogató, segítő, formáló hatásoknak is csatlakozniuk kell. Miként van támogató környezet, létezik akadályozó, korlátozó is, de létezik olyan társas mező is, amely nem nyújt mintát, akaratlagosan nem befolyásol, vagyis nincs érdemi hatással a tehetséges gyermekekre. A Renzulli-modell idővel e szempont alapján kiegészült. Így negyedik elemként bővült a szociális mező hatásaival, vagyis a család, az iskola, a kortársak megerősítő szerepével. Ez a változat Mönks-modellként is ismert (2). Az így kibővült tehetség-modellt Czeizel Endre tovább differenciálta, amikor a képességet két felé bontotta: általános és speciális intellektuális képességekre; és a definícióhoz hozzáillesztett még két faktort. Az egyik a társadalmi környezet hatásait rögzíti (elvárások, lehetőségek stb.), míg a másik az ún. sorsfaktor, ami alatt a biológia sors (pl. betegségek), az önsorsrontás (pl. életmód ártalmi), társadalmi sors (pl. szegénység, rossz szociális helyzet) értendő. Ezzel létrehozta a talán legteljesebb modellt, a Czeizel féle 4x2 faktoros talentummodellt (3).

Harsányi István (1908-2002) közel három évtizede írt, és csak a rendszerváltás után megjelent monográfiája szerint létezik a tehetségnek E-faktora, vagyis etikai faktora is, mivel álláspontja szerint nem mindegy, hogy az egyén mire használja fel tehetségét (4). Az etikai faktor fontosságára utal az a tény, hogy a bűnözők között számos kiemelkedő tehetség akad, akik megfelelő etikai alapokat adó környezeti hatások esetén más, társadalmilag elfogadott területen kamatoztathatnák képességeiket és nem a deviancia világában. A politika sem mentes az E-faktor mentes vezetőktől, gondoljunk csak a diktátorokra, akiknek személyes kvalitásai miatt milliók pusztultak el. Az USA-beli D. Goleman 1995-ben könyvet jelentetett meg az emocionális quotiensekről, vagyis az érzelmi intelligenciáról, s azóta ez a fogalom is teret nyert a pszichológiában.

A tehetség meghatározásában mindegyik faktornak meg van a maga szerepe. A tehetség minél pontosabb meghatározása nem csak elméleti, hanem gyakorlati szempontból is fontossággal bír, hiszen ez a kiindulási alap a tehetségesek azonosításához, fejlesztéséhez, amiben nem ritkán vannak módszerbeli problémák. A gyakorlat ugyanis azt mutatja, hogy a tehetséget sokszor az intellektusra korlátozzák, és annak fejlesztésére szorítkoznak, holott az ennél tágabb halmazt ölel fel. Olykor még a gyakorló pedagógia is a képességet azonosítja a tehetséggel. Nem ritkán tapasztalhatjuk, hogy a tehetséggondozó programok valójában képességfejlesztést fednek.

Végezetül álljon itt egy tehetségdefiníció. Olyan tudós pedagógus, pszichológus meghatározásáról van szó, aki a hazai tehetséggondozás kiemelkedő alakja volt, közel ezer publikációjának jelentős része a tehetséggondozás bűvópatak időszakában is erre a témakörre fókuszált. A Claparede és Pieget tanítvány, dr. Harsányi István definícióját adom meg, amely így szól: „Tehetségen azt a velünk született, adottságokra épülő, majd gyakorlás, céltudatos fejlesztés által kibontakoztatott képességet értjük, amely az emberi tevékenység egy bizonyos, vagy több területén az átlagost messze meghaladó teljesítményeket tud létrehozni.” (5)

Szervezettség és hatékonyság

A fogalmi tisztázás után nézzük miért is fontos egy társadalomban a tehetségek szervezett kiválasztása és fejlesztése, a képességeiknek, alkotóerejüknek megfelelő érvényesülési lehetőségük megteremtése. Ez minden korban fontos volt, de kitüntetett a szerepe akkor, ha egy ország – miként két évtizede hazánk is – rendszert vált és kilépve a zárt, etatista társadalomirányítási gyakorlatból, a pluralizmust, a személyiség önállóságára, kreativitására épülő piacgazdasági modellt választja. Egy ilyen helyzetben az államirányítás különböző szintjein az új kihívásoknak leginkább megfelelni tudó, hozzáértő szakemberekre van szükség, akiknek távlati elképzeléseik is vannak. A demokrácia teret ad a szabad döntéseknek, az egyéni vállalkozásnak, az állami korlátoktól mentes alkotómunkának, így azzal élni kell, és arra fel is kell készíteni az ifjúságot. A globalizált világban a tudás átlépi a mindjobban megszűnő határokat és a nagyobb gazdasági erővel bíró államokban érvényesülve pénzben kifejezhető értékelt öit. A napjainkra jellemző hazai gazdasági nehézségek miatt a tehetségek, a tudomány, a művészet, a sport, a gazdaság legjobb szakemberei közül sokan külföldön találják meg érvényesülési lehetőségeiket. Itt lehet szerepe az államnak, segítve az alkotómunkában kiemelkedő személyeket ösztöndíjakkal, megbízásokkal, stb. Ez 2008-ban a Nemzeti Tehetség Program parlamenti határozattal történő elfogadásával újtjára is indult. Ez a 20 évre szóló komplex program nem csak összehangolja a különféle forrásokat, hanem összefogja az állam, az önkormányzatok, a civil szervezetek, a társadalom tehetséggondozó munkáját, egyik fő elvként meghatározva a tehetségek nyomon követését. Ezek gyakorlati megvalósításán munkálkodik a Nemzeti Tehetségsegítő Tanács. Ebben a folyamatban katalizátor szerepet töltött be az 1989-ben létrejött Magyar Tehetséggondozó Társaság, amely első országos hatókörű civil szervezetként szervezte, koordinálta a hazai tehetséggondozást, a külföldet is megismertette az itthoni kezdeményezésekkel. (Elnökei voltak: dr. Gefferth Éva, dr. Czeizel Endre, dr. Báthory Zoltán, jelenleg pedig dr. Balogh László vezeti a szervezetet.) A különféle szerveződések lényegében egy célt szolgálnak: felismerni és segíteni a tehetségeket, hogy képességeiket (lehetőleg itthon) kibontakoztatva a társadalom hasznára váljanak. Örömteli, hogy a

civil kezdeményezések állami szintre emelődtek (ebben kiemelkedő szerepe volt Kormos Dénes tanár úrnak, egykori országgyűlési képviselőnek, a Magyar Tehetséggyógyító Társaság választmányi tagjának), és a tehetségek, az ifjú tudósok itthon tartását a Magyar Tudományos Akadémia is gyakorlattá tette, anyagilag is segítve őket. Ez a folyamat már az előző akadémia elnök, az agykutató Vizi E. Szilveszter idején elkezdődött, és a mostani elnök, Pálincás József időszakában nyert végső formát.

Az egyén és a közösség

Érdemes pénzt, energiát, szellemi kapacitást áldozni, ha a jól képzett fiatal a képzettség birtokában máshol keres megélhetést, és nem kibocsátó közegében hasznosítja tudását, nem ott, ahol azt jelentős támogatások segítségével megszerezte? A megoldás nem lehet az, hogy feladjuk a tehetséggyógyító munkát, hiszen még a nem közvetlenül a településen hasznosult tudás is közvetett módon segíti a kibocsátó közeget.

A tehetségügy sokféle módon kapcsolódik a társadalmi gyakorlathoz, így a politika viszonyrendszerén keresztül is. Az erős államirányítás, a diktatórikus hatalom nem kedvez a sokszínű tehetségek érvényesülésének. A hatalomnak, a társadalmat irányító elitnek mindig szüksége van jó képességű emberekre ahhoz, hogy megőrizze a társadalom irányításában betöltött szerepét. Minél központsítottabb irányítás érvényesül egy államban, annál inkább politikai megfontolás tárgya a tehetséggyógyítás. Egy etatista államnak nem kreatív, önálló gondolatokkal bíró tehetségekre van szüksége, hanem jó képességű végrehajtókra. Gondoljunk csak a volt szocialista országokra, ahol az igazán tehetsége, kreatív embereket nem a politikai pályára terelték, hanem elsősorban a szakértői feladatellátásban alkalmazták őket. Ezekben az országokban – szintén jellemző módon – főleg a sportban érvényesültek a tehetségek, mivel az országimázs szempontjából ezt fontosabb volt, mint mondjuk a vezetői tehetségövezetbe tartozók ideológiai mentes kiválasztása és szakszerű fejlesztése.

Ha belegondolunk, a tehetségek szervezett felkutatása és fejlesztése mindig összefüggésben volt a mindenkori politikával. A hatalom az évszázadok során nemcsak arra törekedett, hogy az állam zavartalan működtetéséhez, a társadalom életének minél célszerűbb megszervezéséhez a legkiválóbb elméket vonja hatókörébe, hanem sokszor arra is, hogy korlátok között tartsa a tömegoktatást, és lehetőség szerint korlátozza azok számát és befolyását, akik képzettségüknél, tehetségüknél fogva kritikával illethetik a hatalom gyakorlók tevékenységét, netán új elképzelésekkel jelentkezhettek a társadalmi ellentmondások megszüntetésére. Egykor nálunk – és mindenhol a világon, ahol etatista az államirányítás, és ebből következően, ha deklaráltan van is, de névleges a demokrácia – a politikai megbízhatóság fontosabb volt, mint a hozzáértés. A hatalmi elit a kiemelkedő tehetségekkel alternatív politikai lehetőségként kellett számolnia. A tehetség kér-

désköre tehát nem csak pedagógiai, hanem egyben politikai ügy is volt. (Talán nem véletlen, hogy a tehetséggondozás főleg természettudományos területen ért el sikereket, miként ér el manapság is.)

A történelemből kiragadott néhány példa is illusztrálja, hogy a képesség, a nagyrahitottság szinte mindig fontos volt a társadalmakban. Tehetséggondozás alatt azonban nem csak a kiválók képzésének szervezett segítségét, képességük minél magasabb szintre juttatását kell értenünk. Az oktatásban elsősorban a racionalitásnak kellene érvényesülnie: mindenki képességének, tehetsége mértékének megfelelő helyen álljon a társadalomban. A régmúlt és közeli történelmi példák igazolják, hogy ez bizony nem mindig van így. Freud egyik levelében utalva az 1918-as eseményekre, így ír egykori tanítványához, Ferenczi Sándorhoz, a pszichoanalízis hazai elterjesztőjéhez: Hogy lehet az, hogy maguknál a legokosabb grófot meggyilkolják, a legbutábbat pedig miniszterelnökké választják? Bizony, időnként nem a racionalitás, hanem a számítás irányítja az eseményeket, amelyben az ideológia, a politika kap szerepet.

A politikai megbízhatóság mindenhatóságát hirdető szocialista államban a legnagyobb hibák egyike volt, hogy a kiemelkedő szakmai kvalitású szakembert sokszor vezetővé léptették elő, ahol azonban jó részük kudarcot vallott, hiszen a közösség sikeres irányítása egészen más tudást igényel, mint a szűken értelmezett szakmai munka. Ez a gyakorlat a rendszerváltással mintha nem szűnt volna meg.

Már az is a tehetségek szervezett gondozását jelenti, ha a kiváló közégyességgű ember lehetőséget kap képességei zavartalan gyakorlására. Egy jó mesterember, egy tehetséges kézműves nagyobb hasznára lehet egy közösségnek, mint kvalitásokat nem mutató diplomás. A helyesen értelmezett tehetséggondozásnak tulajdonképpen ez a lényege. Vagyis: mindenki abban csillogtassa képességeit, alkotóerejét, amiben a legjobb, s ehhez nem feltétlenül kell a legképzettebbnek is lennie. Egy település, régió, megye, de egy ország is akkor jár el a leghelyesebben, ha arra törekszik, hogy mindenkinek a személyiségéhez, képességeihez, tehetségéhez mért érvényesülési lehetőséget biztosítva, ha adottságainak megfelelően mindenki önmaga helyén van. Nem csak az neurotizálhatja az egyént, ha folyamatosan képességei alatt kell teljesítenie, hanem ugyanolyan mértékben az is, ha nem tud megfelelni a feléje irányuló elvárásoknak.

Az iskola kiváló terep a sokféle adottságú és képességű tanulók tehetségazonosítására és fejlesztésére. Fontos a sokoldalú fejlesztés, amelybe a hosszú távon megmaradó motiváció, és a személyiség érzelmi oldalának fejlesztése is beletartozik. Egy vidéki régióban, ahol megvan a szerepe a mezőgazdasági, ipari tevékenységnek nem elsősorban az elméleti képzésre kell hangsúlyt helyezni, hanem azokat a tehetségeket kell felkutatni és fejleszteni, akik majd ezekben az iparágakban kamatoztathatják képességeiket. Jelentős szerepe van tehát a tehetséggondozásban a gimnáziumok mellett a különböző irányultságú szakképző intézményeknek is. Nem csak kiváló bölcsészekre van szüksége egy országnak, hanem jeles szakmunkásokra is, ez utóbbiból szám szerint talán még többre is.

Fejlesztő formák

A nemzetközi és a hazai gyakorlat számos tehetséggondozási formát ismer. Ezek lényegében minden intézménytípusban hatékonyan alkalmazható eljárások. Amikor a pedagógus az órán differenciált eljárással él, a gyengébbeknek könnyebb, a jobb képességűeknek nehezebb, bonyolultabb, netán több feladatot ad, akkor valójában a tehetséggondozás alapvető műveletét végzi, vagyis differenciál. Ez a legdemokratikusabb pedagógiai eljárás, hiszen a pedagógus az eltérő intellektuális -és teljesítőképeséget veszi figyelembe, nem egységesít, vagyis nem hozza hátrányba azt, aki többre képes, s ugyanakkor a gyengébb képességű tanulót sem kényszeríti olyan teljesítményre amilyenre nem alkalmas.

A másik formát gyorsításnak nevezik. Ha a tanuló elvégezte a tantervi anyagot, magasabb osztályba léphet. Netán már eleve úgy szerveződik az iskola, hogy a kiváló képességű diákok részére egy év alatt kettő, két év alatt három évfolyam anyagát adják át. Ez reguláris iskolákban nem elterjedt, nem nagyon ismert eljárás, inkább speciális tantervű iskolákban alkalmazzák.

Dúsítás esetén a tananyag mennyisége növekszik, de a tanuló a hagyományos iskola ütemének megfelelően halad. A tantervi anyag dúsítása történhet egyedi projektekkel, szakköri fejlesztéssel és egyéb szabadidős, hétvégi, szünidei fejlesztő programokkal, versenyeken való részvételekkel, mentorok alkalmazásával. A gyorsítás és dúsítás természetesen speciális tanterv esetén egymással kombinált eljárásként is bevezethető.

A hagyományos tantervű iskolák a tehetséggondozó munka szervezésére tehetségkoordinátorokat is alkalmazhatnak. A csepeli polgármesteri hivatal 10 évvel ezelőtt tanfolyamot szervezett pedagógusoknak, amelyen ismert tehetséggondozó szakemberek, egyetemi oktatók irányításával a pedagógusok képzést kaptak a tehetséggondozás elméleti és gyakorlati alapjairól, s akik a helyi Kvalitás Tehetséggondozó Alapítvány felkérése alapján intézményeikben munkájuk mellett tehetségkoordinátori feladatokat láttak el. Ma már a tehetségfejlesztő pedagógus posztgraduális képzés évek óta gyakorlat a debreceni egyetemen dr. Balogh László egykori tanszékvezető tanár kezdeményezéseként (aki jelenleg a hazai tehetséggondozás szakmai feladataiban jelentő szerepet betöltő Magyar Tehetséggondozó Társaság elnöke). Hasonló képzés ELTE Tanárképző Főiskolai Karán is elindult Heimann Ilona dr. munkája nyomán. A tehetséggondozásban az intézményi alapítványokon, állami vagy önkormányzati alapokon kívül civil szervezetek is segítenek.

Sokszor felvetődik, hogy a tehetségeseket elkülönülten – osztálykeretben vagy külön iskolában –, illetve a többiekkel együtt, integráltan kell-e fejleszteni. A nemzetközi és a hazai gyakorlat mindkettőt követi. A legkiválóbbak számára minden bizonnyal az elkülönült fejlesztés a legcélravezetőbb, hiszen a tanulócsoporton belüli nagy adottságbeli eltérések korlátot szabnak a szakszerű gondozó munkának, s nem várható el a pedagógustól sem a végletes differenciálás, arról nem is szólva, hogy a szakszerű fejlesztés speciális felkészültséget is igényel a

pedagógustól. Tehetséges diákokat valójában csak valóban tehetséges pedagógus fejleszthet hatékonyan. A nem túlzottan kiemelkedő adottságú, differenciált munka mellett is fejlődésre képes diák számára az integrált fejlesztés a leghelyesebb. Az elkülönült oktatás esetén speciális személyiségfejlesztő programot kell alkalmazni.

Kiválik-e a kiváló?

A tehetség mindig utat tör magának – hallható olykor, de sok példa mutatja, hogy ez nincs így. Mégis, hogyan válhat ki valaki a környezetéből, s mondhatjuk rá, hogy tehetséges? Jól kell tanulnia? Mint tudjuk ez kevés, ez csak része a tehetségnek, hiszen az iskolai elvárások még manapság is jobbára az intellektusra és a memóriára épülnek, még ha az utóbbi időben a kompetencia alapú oktatás előtérbe kerülésével mind jobban a praktikus ismeretek elsajátítására is törekszik a közoktatás. Természetesen jó tanulmányi eredménnyel is kiemelkedhet a diák környezetéből, s válhat vezetővé, ha egyéb – addig talán rejtve maradt – képességekkel is bír. A tapasztalat szerint valaki, vagy valakik mindig a közösség fölé emelkednek, ha nem is irányítóként, de valamiféle vonatkoztatási személyként kisebb-nagyobb mértékű befolyásoló szereppel bírhatnak. Lehet ez egy agresszív személyiség is, de ha nincs megfelelő szociális alkalmazkodóképessége, intellektuális szintje, akkor ezt a szerepet nem sokáig, vagy egy idő után nem érezhető befolyással tölti be, vagy éppen – sokszor csak rövid ideig – fokozott agresszivitásával tartja meg. A legbiztosabb módja annak, hogy valaki a közösség meghatározó, azt irányító, befolyásoló személyisége legyen, hogy a szerephez megfelelő szociális képessége, vezetői tehetsége legyen. Olykor bizony ez nem jár versengés nélkül. A társadalomban is meg kell küzdeni azért, hogy valaki a közösség vezetője legyen. Gondoljunk csak a négy évenkénti választásokra, amikor a jelöltek a befolyásolás minden harci arzenálját latba vetve próbálják elnyerni a közösség bizalmát. Ilyen küzdelmek minden csoportban előfordulhatnak, ha esetenként nem is nyíltan, de olykor még az agresszivitás különböző formáit sem elkerülve. A közösségnek – minél zártabb, annál inkább – szüksége van az irányításra. Ha nincs önjelölt (általában akadnak, hiszen valaki(k)ben mindig motoszkál valamilyen szintű ambíció), akkor a csoport, a közösség választ valakit és maga fölé emeli. Ha nincs önjelölt, előbb-utóbb akad valaki – mintegy tervezetlennül, nem is szándékolt tudatossággal –, aki miként a választási kortesek, valaki mellett kiáll, szorgoskodik körülötte, és vezetőt farag belőle, a közösség fölé emelve elfogadhatja a többséggel. A csoport, a közösség látszólag zilált halmaz, de ha nem akar végképp szétesni, a társas kapcsolatokból adódóan valamilyen mértékben szervezett, strukturált egységgé kell válnia.

A jelenség másik oldalát az ellenkező véglet képviseli: ketten, vagy többen aspirálnak a közösség vezetésére. A küzdelem nyílt, és optimális esetben győz a jobbik. A vesztes vagy behődöl, ez a problémamentes variáció, vagy ellenáll és

nyílt vagy rejtett, kisebb vagy nagyobb mértékű küzdelem bontakozik ki közöttük. Előbb-utóbb vagy eldőli a harc, vagy jól érezhetően, netán rejtetten két, vagy több részre szakad a csoport. Előfordulhat, hogy a vesztes nem behódol, hanem ki-egyezik a csoport vezetőjévé vált társával. Ez a megoldás dinamizálhatja a közösséget, a vezetőnek nagy lesz az elfogadottsága. Ilyenkor jobbára olyan személy kerül a közösség fölé, aki alkalmas annak összetartására (ha éppen erre van szükség), de legalábbis egységesebbé tételére, egyéni arculatának kiforrására. Előfordulhat, hogy a közösség vezetése, vagy a történések befolyásolása olyan személyre hárul, aki azt kifejezetten egyéni ambíciója érdekében hasznosítja (az egyéni ambíció, az önérdek egyébként nem áll távol egyetlen markáns vezetőtől sem). Nem mindegy tehát, hogy ki a viszonyítási személy, ami nagyban függ attól, hogy milyenek képességüket, elvárásaikat, céljaikat tekintve a tagok. Minden szinten (országostól a kiscsoportig) van ilyen jelenség. Ha nincs megfelelő képessége a megszerzett pozíció megtartásához, hamar elveszítheti. Egy-egy újabb formális, vagy informális vezető formálhatja is a közösséget. A közösség, a csoport dinamikus egység, főleg ha sokáig azonos tagok alkotják, és annak életében is érvényes egyfajta hullám-effektus: hol dinamikusabb, hol kevésbé mozgékony, olykor új normákat vesz át, máskor vannak olyan időszakai, amikor alig történik valami. Ezeknek a hullámoknak a kiegyensúlyozására alkalmas egy dinamikus, perspektivikus vezető, aki tehetsége révén irányt szabhat, esetleg új célt jelölhet a hanyatló közösségnek, újból dinamizálva ezzel annak szervezetét és az azt alkotó egyéneket. Ha nincs ilyen dinamizáló hatás, akkor a közösség egysége megszűnhet, klikkek – vagy még azok sem – alakulhatnak ki, és az agresszivitás szintje is emelkedhet. A közösségen belüli agresszió szintje erre kapható és erős hatalommal bíró vezető esetén is megugorhat; miként a magára hagyott, irányítás nélküli csoportban is nagy az agresszivitás színtje.

Még annyit: nem csak a vezető irányítja a közösséget, hanem az is a vezetőt. A végtelenségig a vezető és szűk környezete nem mehet szembe a közösségi elvárásokkal. Vagy teljesíti azt, vagy elszigetelődik és valaki felváltja a státusában. Ezek az iskolai versengések jó terepei a későbbi társadalmi beválásnak a már komolyabb közösségek irányítására. A motiváltság – a tehetség egyik ismérve – fontos ebben a jelenségben, hiszen anélkül nem válhat irányítóvá, meghatározó vezetővé senki. Ha valaki nem akar kiemelkedni egy közösségből, mert nincs elkötelezettsége, akkor az ott is marad, ahol van.

A tehetséggondozásban jobbára az intellektuális, a művészi, és a sport övezetek terén van tervezett kiválasztás, és módszeres fejlesztés. A vezetői tehetség-övezettel mintha mostohán bána a pedagógiai gyakorlat, pedig ez igencsak fontos terület. A különböző szintű közösségek, a társadalom vezetése fontos közéleti tevékenység, aminek kifejezett tehetségekre, a vezetői, szociális övezetben kimagasló szintet elérőkre kell épülnie. Az idézett ókori példák is bizonyítják, hogy nem mindegy, hogy kik vezetik a társadalmat. Saját céljait szolgáló jellemtelen ám tehetséges Alkibiadészek (Kr.e. 450-414), avagy a közösség érdekeit szem előtt tartó, jó szándékú, tisztességes és bölcs Periklészek (Kr.e. 495-429). Abban,

hogy ez így legyen a tehetséggondozásnak, mindenekeelőtt az intellektuális tehetségővezetbe tartozók szervezett fejlesztésének – amibe a személyiség tervszerű fejlesztése is beletartozik – meghatározó szerepe van. A közelmúlt példája intő lehet: óvakodjunk az Alkibiadészeketől, mert egy nemzetet nem szavakkal, hamis gesztusokkal és olykor brutalitással, hanem bizony a közösség felemelkedését előmozdító hozzáértő bölcsességgel szabad irányítani.

Irodalom

- 1) *Franz J. Mönks – Herman W. van Boxtel*: Tehetséges kamaszok: a fejlesztés távlatai, In: Tehetség és személyiség, KLTE Debrecen, 1994. Pedagógiai-Pszichológiai Tanszék.
- 2) U.a.
- 3) *Czeizel Endre*: Sors és tehetség, Urbis Könyvkiadó, Bp. 2004.
- 4) *Harsányi István*: Tehetségvédelem, Magyar Tehetséggondozó Társaság, Bp. 1994.
- 5) u.a.

